

Оригинални научни рад

Звездана М. ЕЛЕЗОВИЋ*

Институт за српску културу Приштина – Лепосавић

ИДЕНТИТЕТСКЕ ТЕМЕ У ДЕЛИМА СРПСКИХ ЛИКОВНИХ СТВАРАЛАЦА НА КОСОВУ И МЕТОХИЈИ ДО ДЕВЕДЕСЕТИХ ГОДИНА ПРОШЛОГ ВЕКА**

Апстракт: У раду се говори о питању идентитетских тема у стваралаштву савремених српских ликовних стваралаца на Косову и Метохији, до деведесетих година XX века. Седамдесетих и осамдесетих година, одређени број српских стваралаца је својој поетици неговао теме у вези са српским културним идентитетом. Приказивањем кроз дела „Пећка Патријаршија“, „Дечанска шума, с погледом на манастир Високи Дечани“ и „Богородица Љевишка“, сликар Влада Радовић је то потврдио. Косовски завет и Косово као простору утканом у српски културни идентитет, надахнуће је користио Сава Ракочевић. „Споменик косовским јунацима“ стоји као репрезентивни пример. „У још тежим временима Косовско-заветно надахнуће црпео је и Трајко Стојановић Косовац. Његов циклус акватинти и графика посвећен је Дечанима – ризници српске духовности и културе. У атељеу Трајка Косовца је још пре уписаних основних студија радио Зоран Фуруновић на копирању фресака, где препознјемо и његово интересовање за теме које су у вези са српским културним идентитетом. Сликара Петар Ђуза директним одговором и кроз дато платно „Хероика мита прераста у трагику збиље“ пружа на увид посматрачу поставку немиких дешавања. Седамдесетих и осамдесетих година XX века, Светомир Арсић Басара, као водећи српски вајар у Покрајини, почиње кроз скулптуру да приказује немогућност мирења са угрожавањем српског националног и културног идентитета.

Кључне речи: Косово и Метохија, идентитет, ликовна уметност, Влада Радовић, Сава Ракочевић, Трајко Стојановић Косовац, Светомир Арсић Басара, Петар Ђуза, Зоран Фуруновић.

* Научни сарадник, zvezdana.el@gmail.com

** Рад је настао у оквиру научноистраживачког рада НИО по Уговору склопљеним са Министарством просвете, науке и технолошког развоја број: 451-03-9/2021-14/200020 од 5. фебруара 2021. године.

Ликовно стваралачко поље до деведесетих година прошлог века у Покрајини је одисало једном прећутном уздржаном шћу од националних тема, које нису задрале у идентитетска и историјска питања. С друге стране, уметници из Албаније отворено су пропагирали „[...] патриотске теме, везане за борбу албанског народа на Косову за независност“ (Agolli 1980: 3). Уочавамо да је тако истакнути албански сликар Абдурахим Буза (Abdurahim Buza), према критичару Аголију (Agolli), рођен 1905. године у патриотској породици из Ђаковице (Agolli 1980: 4) кроз своју уметност приказао изражени патриотизам, преносећи на платна сопствена сведочанства из револуционарних двадесетих година XX века и Другог светског рата. Посебно су интересантне две ауторове слике са јасном тенденциозном намером – „Азем Галица под опсадом“ и „Скуштина призренске лиге“, на којима уочавамо поруку његовог уметничког израза, односно претенционистичке идеје албанске политике према српском државном простору (Елезовић 2010: 209-214).

Када говоримо о српском ликовном стваралаштву, у току XX века уочавамо појачано интересовање за косовске теме у сфери уметности, које прате и савремени српски уметници. Излазак српске уметности на европску сцену забележен је учешћем на Међународној изложби у Риму 1911. године. То историјско време ослобођења српског народа од туђинске власти, уједињења Јужних Словена симболизовано је кроз транспоновани косовски мит, а његово присуство осећа се и код Хрвата (Елезовић 2009: 261-267). Битно је поменути велика уметничка остварења инспирисана косовским митом која су везана за знаменитог аутора хрватског порекла, Ивана Мештровића и његов „Видовдански храм“ (Adamec 1984: 39; Борић 2008: 179-183). „Споменик косовским јунацима“ Ђорђа Јовановића био је вид представљања наше уметности кроз само значење косовског мита као споне за коначно ослобођење српског државног и духовног простора. Након Међународне изложбе у Риму бележи се још већа заступљеност косовских тема у делима српских уметника. Косово представља тему која је у сликарству присутна од историјских догађаја и личности, па све до пејзажа (нпр. код Надежде Петровић) (Петровић 2011, 421-437). Косовски мит је током векова задржао своју позицију идеје водиле у српској уметности. Ликовни уметници у својим делима приказују најважније догађаје из српске историје: Косовски бој, крунисање српских владара, живот српских светаца, како би одржали национални дух народа и укоренили српски национални идентитет кроз историјске догађаје и сећање на српске духовне и владарске величине. Друга половина XX века је период савремене ликовне уметности и потреба за новим начином изражавања и креирања културног идентитета.

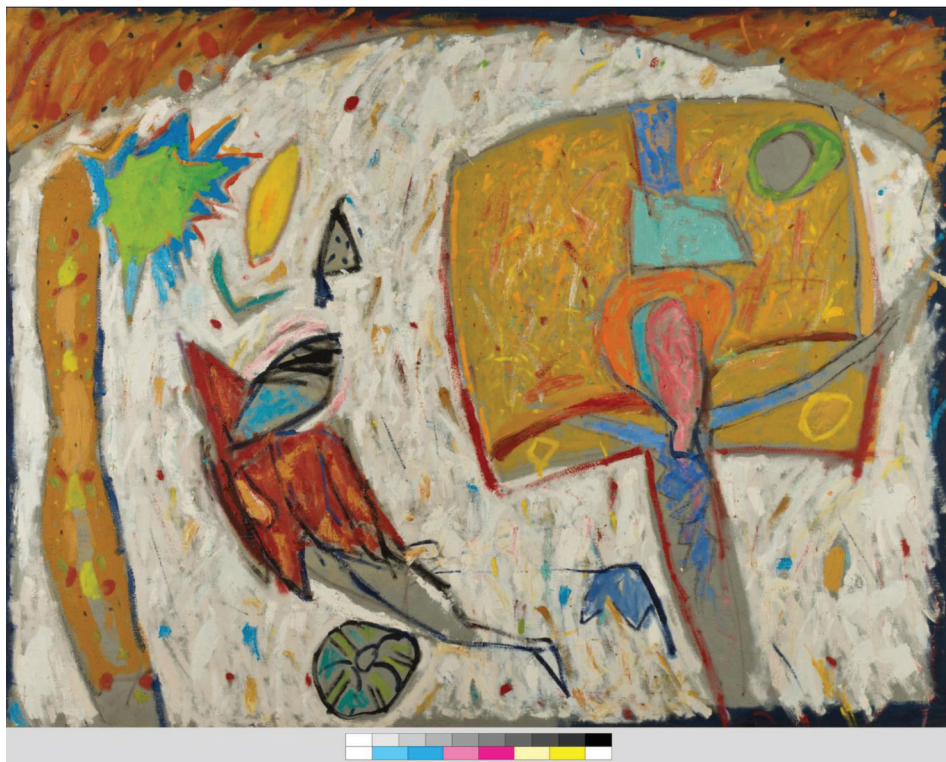
До деведесетих година XX века српски културни идентитет није било лако бранити уметничким остварењима. Ова теза не говори у прилог мишљењу

да је покрајинска ликовна уметност била оптерећена албанском националном културом, али се осећала јака хегемонија њене националне уметности, односно њених представника. Трендови у уметности били су у складу са укупном југословенском сценом, која је значајно тежила да иде путем светске уметности. Највећа ограничења српски уметници имали су у пракси њиховог заобилажења и прећуткивања, када су у питању учешћа косовских уметника на међународним изложбама (Muhtarremi 1986:36). Поједини перспективни српски уметници нису могли да дођу чак ни до приштинских галерија, само зато што су Срби. Све је то чинило једну лошу атмосферу, у којој се српско ликовно стваралаштво у Покрајини није могло афирмисати и презентовати на одговарајући начин.

Ипак, међу српским ствараоцима нашли су се они који су у време седамдесетих и осамдесетих година у својој поетици неговали теме у вези са српским културним идентитетом. На тему српског културног наслеђа међу првима је стварао Влада Радовић што се посебно односи на слике „Пећка Патријаршија“, „Дечанска шума, с погледом на манастир Високи Дечани“ и „Богородица Љевишка“ (Muhtarremi 1986: 53, 55). Након њега у косовском завету и Косову као простору утканом у српски културни идентитет надахнуће је на својим стваралачким почецима тражио и проналазио Сава Ракочевић. Његова слика „Споменик косовским јунацима“ (Глушчевић 2001: 8) репрезентативни је пример.

Косовско-заветну инспирацију у још лошијим временима црпео је и Трајко Стојановић Косовац¹ (Stojanović: 1980: 9). Циклус акватинти и графика посветио је Дечанима – ризници српске духовности и културе. Уз то, он је мотиве из српске културе интерпретирао на савремен и оригиналан уметнички начин. Графике из овог циклуса настале су између 1969. и 1973. године, на Косову и Метохији, и сведочи о уметниковом опредељењу за слободно ликовно изражавање (Stojanović 1970). У атељеу Трајка Косовца радио је Зоран Фуруновић на копирању фресака још пре уписаних основних студија где препознајемо и његово интересовање за теме које су у вези са српским културним идентитетом.

1 Трајко Стојановић Косовац рођен је 1934. године у Приштини. Активно се бавио графиком, сликарством и сценографијом. Члан Друштва српских уметника *Лада*. Учествовао на бројним значајним изложбама: Удружења ликовних уметника Косова, Октобарског салона, Дечанске колоније, Удружења ликовних уметника Србије. Тријенала југословенског цртежа у Сомбору, Међународној изложби оригиналног цртежа у Риједи, Мајској изложби Галерије Графичког колектива, НОБ у делима ликовних уметника Србије, Тријенала југословенског цртежа у Сомбору, Међународној изложби оригиналног цртежа у Риједи, Мајској изложби Галерије Графичког колектива, НОБ у делима ликовних уметника Југославије, Загребачкој изложби југословенског цртежа, изложбама Друштва *Лада*, Тријеналу југословенске графике у Битољу, Ликовног сусрета у Суботици.

Зоран Фуруновић „Пут у Грачаницу“, 1986, уље на њлајну, 170 цм × 130 цм,
Народни музеј у Београду, инв. бр. 32_2135

Срђан Марковић нарочито истиче „завичајну вертикалу“ у Фуруновићевом ликовном стваралаштву. Закључује да је Зоран Фуруновић кроз две серије цртежа „Пут у Грачаницу“ из 1987. и „Снови, слутње, сећања“ из 1989. године поставио стваралачки темељни оквир за појављивање одређеног броја слика дубоко прожетих цртачком структуром (Елезовић 2016: 247; Марковић 2008: 259).

Седамдесетих и осамдесетих година XX века, Светомир Арсић Басара, као водећи српски вајар у Покрајини, почиње кроз скулптуру да приказује немогућност мирења са угрожавањем српског националног и културног идентитета (Мајхер 2006: 22). Његов други циклус, настао осамдесетих година прошлог века, представља ангажовану уметност, као реакцију на све лошији положај српског народа и његовог културног наслеђа у Покрајини.

Код одређеног броја српских ликовних стваралаца на косметском простору осамдесетих и почетком деведесетих година XX века уочавамо поновно присуство косовског мита. Инициран целокупном ситуацијом на свеколиком косметском простору, где је упрто све против народа српске националности, сликар Петар Ђуза директним одговором и кроз дато платно „Хероика мита прераста у трагику збиље“ пружа на увид посматрачу поставку

немилих дешавања. Можемо приметити да се целокупна радња на платну поистоветила са стварношћу, непримереном по српски народ на Космету. Довољно је да увидом у само један сегмент платна констатујемо да је аутор предвидео страхоте, и данашњица казује да је тачно проценио ситуацију.

Као дела српског ликовног стваралаштва, значај јавних уметничких споменика на Косову и Метохији је веома важан. Стуб идентитета косовских Срба чини косовски завет, који води порекло још од Косовске битке. Српски владари подизали су задужбине, цркве и манастире, као и уметничке јавне споменике дуж читавог Косова и Метохије. Међутим, српски уметници до 1989. године нису имали никакву подршку за своје стварање, јер је новцем располагала покрајинска власт, која је протежирала албанске уметнике. Култура сећања, као један од облика друштвеног живота, гурнута је у запећак, што је у супротности са трендом који је долазио из савременог света. Ово се посебно односи на историјско наслеђе Срба на Косову и Метохији, где је долазило до спонтаног или организованог угрожавања, почевши од средњовековних споменика до спомен-места из Првог и Другог светског рата. Тек почетком деведесетих година 20. века долази до враћања Покрајине у уставни оквир Србије, а самим тим и подршке српској култури и уметности. Реч је о времену експанзије споменичког стваралаштва, јер и у уметности оживљава косовска заветна мисао (Elezović 2020: 409-415).

Савремено српско ликовно стваралаштво на Косову и Метохији елемент су од изузетне вредности за српски културни идентитет. Српско уметничко стваралаштво на Косову и Метохији током седамдесетих и осамдесетих година прошлог века дало је значајна имена укупног српског, односно југословенског стваралаштва. У тешком времену албанске политичке хегемоније у Покрајини, српски уметници успели су се изборити за свој статус и афирмисати национално стваралаштво. Јасно је да ликовна сцена у Покрајини није омогућавала потпуни уметнички израз (због чега је део наших уметника наставио да ствара у централној Србији), на промовисање идентитетских вредности српске културе кроз уметност. У овом периоду могу се запазити храбра уметничка остварења, која су садржала националну поетику, прикази Патријаршије, Грачанице, косовског мита, која су представљана на ликовним манифестацијама у Покрајини и ван ње.

ЛИТЕРАТУРА

- Agolli1980: DritëroAgolli, *Poezia e një krijimtarie, Abdurrahim Buza piktori populliti republikës Popullore socialistete Shqipërisë*, Tiranë, Galeria eartete figurative, 1980.
- Adamec1984: AnaAdamec. *IvanMeštrović 1883-1962, Katalog izložbe SANU, Beograd, SANU.*
- Борић 2008: ТијанаБорић. „Уметнички опус Ивана Мештровића у дворском комплексу на Дедињу“, *Наслеђе*. 9: 179-183.
- Глушчевић 2001: Зоран Глушчевић. *Ракочевић Сава*. Београд: Српска књижевна задруга.

- Елезовић 2010: Звездана Елезовић. „О претензионизму у сликарству (на примеру слика Абдурахима Бузе)“, *Башићина*, 29: 209-214.
- Елезовић 2009: Звездана Елезовић. „Косовске теме павиљона Краљевине Србије на међународној изложби у Риму 1911. године“, *Башићина*, 27: 261-267.
- Elezović 2020: Zvezdana M. Elezović, „Javni spomenik kao constituent kulturnog identiteta Srba na Kosovu i Metohiji“. *Vaština*. (52), 409-415.
- Елезовић 2016: Звездана Елезовић. *Улога савремене српске ликовне уметности на Косову и Метохији у очувању српској културној идентитету* Докторска дисертација. Београд: Факултет за културу и медије Џон Њезбит универзитета.
- Мајхер 2006: Весна Мајхер. Казивања и искази српских вајара, Београд: Издање аутора.
- Марковић 2008: Срђан Марковић. „Завичајна вертикала у сликарству Зорана Фуруновића“. *Зборник за ликовне уметности Мајнице српске*, 46, 259.
- Muharremi 1986: Hivzi Muharremi (Hivzi Muharem), *Vlada Radović*, Priština: Galerija savremene umetnosti.
- Петровић (2011): Радмило Петровић. „Надеждини Косовски божури и Манеова Поља макова“. *Зборник радова Филозофској факултету у Приштини*, бр. 41: 421-437.
- Stojanović 1970: Трајко Stojanović. *Grafika i crtež*, Zrenjanin: Mala galerija Umetničke kolonije Ечка, 1.2-19.2, 1970.
- Stojanović 1980: Трајко Stojanović. *Katalog Trajko Stojanović Kosovac* (Beograd: Kulturni centar, 24.11 – 8.12.1980).

Zvezdana M. ELEZOVIĆ

IDENTITY THEMES IN THE WORKS OF SERBIAN ARTISTS
IN KOSOVO AND METOHİJA UNTIL THE 1990.

SUMMARY

The paper discusses the issue of identity themes in the work of contemporary Serbian artists in Kosovo and Metohija, until the 1990s. Among Serbian artists were those who nurtured themes related to the Serbian cultural identity of the 1970s and 1980s. The painter Vlada Radović expressed this through the works of “The Patriarchate of Peć”, “The Forest of Dečani with a view of the Visoki Dečan Monastery and “The Holy Virgin Ljeviška”. After him, Sava Rakočević, in his creative beginnings, also sought and found inspiration in the Kosovo pledge and in Kosovo as a space woven into Serbian cultural identity. His painting “Monument to the Kosovo Heroes” is a representative example. Trajko Stojanovic Kosovac also drew inspiration from Kosovo-pledge inspiration in even more difficult times. His aquatint and graphics cycle is dedicated to Dečani - the treasury of Serbian spirituality and culture. In Trajko Kosovac’s studio, Zoran Furunovich had been working on copying murals before enrolling basic studies, where we recognize his interest in topics related to Serbian cultural identity. Initiated by the entire situation in the entire Kosmet area, where everything is directed against the people of Serbian nationality, the painter Petar Đuza with a direct response and through the paint „Heroics of Myth Grows Into Tragic Reality“ provides the observer with an overview of unpleasant events. In the 1970s and 1980s, Svetomir Arsić Basara, as the leading Serbian sculptor in the Province, began to show through sculpture the impossibility of reconciling with the threat to Serbian national and cultural identity.

Key words: Kosovo and Metohija, identity, fine arts, Vlada Radović, Sava Rakočević, Trajko Stojanović Kosovac, Svetomir Arsić Basara, Petar Đuza, Zoran Furunović.